

UDK:159.9

Mavjuda BURXANOVA,
Chirchiq davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi
E-mail: burxanovamavjuda@gmail.com

O'zMU professori, psixologiya fanlari doktori D.Muxamedova taqrizi asosida

OPINIONS OF FOREIGN RESEARCHERS ON PARENT-CHILD RELATIONSHIPS

Annotation

This article analyzes interpersonal relationships between parents and children based on foreign psychological theories, concepts, and studies. It examines communication, affective connections, emotional interactions, and socio-psychological aspects arising in the family environment through the perspectives of foreign scholars. The article discusses the formation, development, and influencing factors of parent-child relationships based on advanced scientific approaches. The research is grounded in the works of Kolominsky, Bodalev, Lomov, Myasishchev, Andreeva, Petrovsky, and others, highlighting components of communication, interpersonal closeness, sympathy, and antipathy. The findings are of practical significance in the context of family education, the socio-psychological environment, and pedagogical strategies.

Key words: Parents and children, interpersonal relationships, psychological approach, communication, sympathy, antipathy, emotional connection, family education, psychological theory, social psychology.

МНЕНИЯ ЗАРУБЕЖНЫХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ О ВЗАИМООТНОШЕНИЯХ МЕЖДУ РОДИТЕЛЯМИ И ДЕТЬМИ

Аннотация

В данной статье межличностные отношения между родителями и детьми рассматриваются на основе зарубежных психологических теорий, концепций и исследований. Через призму взглядов иностранных учёных анализируются коммуникация, аффективные связи, эмоциональное взаимодействие и социально-психологические аспекты, возникающие в семейной среде. Также освещаются формирование, развитие и факторы, влияющие на отношения между родителями и детьми с позиции современных научных подходов. В статье опираются на исследования таких учёных, как Коломинский, Бодалев, Ломов, Мясисhev, Андреева, Петровский, раскрываются компоненты общения, межличностная близость, симпатия и антипатия. Результаты исследования имеют практическое значение с точки зрения семейного воспитания, социально-психологической среды и педагогического подхода.

Ключевые слова: Родители и дети, межличностные отношения, психологический подход, общение, симпатия, антипатия, эмоциональная связь, семейное воспитание, психологическая теория, социальная психология.

CHET EL TADQIQOTCHILARI TOMONIDAN OTA-ONA VA FARZANDLAR MUNOSABATI HAQIDAGI FIKRLARI

Annotatsiya

Ushbu maqolada ota-ona va farzandlar o'rtasidagi shaxslararo munosabatlar xorijiy psixologik nazariyalar, kontsepsiya va tadqiqotlar asosida tahlil qilinadi. Chet el olimlarining qarashlari orqali oilaviy muhitda yuzaga keladigan muloqot, affektiv aloqalar, emotsional o'zaro ta'sir va ijtimoiy-psixologik jihatlar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, ota-ona va farzandlar o'rtasidagi munosabatlarning shakllanishi, rivojlanishi va bu munosabatlarga ta'sir etuvchi omillar haqida ilg'or ilmiy yondashuvlar asosida fikr yuritiladi. Maqolada Kolominskiy, Bodalev, Lomov, Myasishev, Andreeva, Petrovskiy kabi olimlarning izlanishlariga tayanilgan holda muloqotning komponentlari, shaxslararo yaqinlik, simpatiya va antipatiya kabi munosabat turlari keng yoritilgan. Tadqiqot natijalari oilaviy tarbiya, ijtimoiy psixologik muhit va pedagogik yondashuvlar nuqtai nazaridan amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Ota-ona va farzandlar, shaxslararo munosabat, psixologik yondashuv, muloqot, simpatiya, antipatiya, emotsional aloqa, oilaviy tarbiya, psixologik nazariya, ijtimoiy psixologiya.

Kirish. Ota-ona va farzandlar o'rtasidagi munosabatlar shaxs rivojida hal qiluvchi omillardan biri hisoblanadi. Bu munosabatlar orqali bola ijtimoiy qoidalarga moslashadi, muloqot ko'nikmalari shakllanadi va ruhiy barqarorlikni egallaydi. Psixologlar fikricha, sog'lom oilaviy muhit bolaning shaxsiy rivojlanishi uchun muhim asos yaratadi. Chet el tadqiqotchilari bu munosabatlarni turli psixologik nazariyalar, ijtimoiy-psixologik yondashuvlar orqali tahlil qilgan. Ushbu maqola ana shunday xorijiy ilmiy qarashlar asosida ota-ona va farzand o'rtasidagi o'zaro aloqalarning psixologik xususiyatlarini yoritishga qaratilgan.

Oilani o'rganishga juda ko'p fanlar e'tibor berib kelmoqda. Bular tarix, falsafa, sotsiologiya, pedagogika, meditsina, huquqshunoslik va psixologiya kabi fanlar doirasida oila va unga bog'liq turli masalalar ilmiy tadqiqot obyekti sifatida tadqiq etib kelinmoqda. Fan doirasida o'rganishda har bir fan o'z predmet nuqtai nazaridan kelib chiqqan holda oilaviy masala va muammolarni o'rganish va samarali yechim topish bo'yicha turli ilmiy izlanishlar olib borilgan. Xususan, oilani psixologik jarayon sifatida psixologiya fanlari doirasida ham o'rganilib kelinmoqda. Psixologlar oiladagi ko'plab yuz beradigan turli jarayon va

vaziyatlarni psixologik jihatlarini o'rganish davomida psixologiya fani uchun zarur bo'lgan ko'plab amaliy natijalarni qo'lga kiritishlari bilan birga turli nazariyalar, ilmiy konsepsiyalar, psixologik metodikalarni yaratish kabi ilmiy yutuqlarni qo'lga kiritishdi. Amaliy psixologlar tomonidan amalga oshirilgan psixologik xizmatlar tufayli, oiladagi shart-sharoitlar o'rganilib, o'rganish davomida oilani bir butun holda shakllanishini, mustahkam oila sifatida jamiyatda va uning hayotida muhim o'rin egallashiga ko'maklashib kelinmoqda [1].

Oilada ota-ona va farzandlar munosabatini o'rganish ijtimoiy psixologiya fanining eng dolzarb, o'rganilishi zarur bo'lgan asosiy muammolaridan biri hisoblanadi. Chunki inson shaxsining yetakchi faoliyatlaridan biri bo'lgan muomala va u orqali o'zaro munosabatlar odamlar orasida o'xshashlik, umumiylik, uyg'unlik kabi sifatning paydo bo'lishiga olib keladi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Ota-ona va farzandlar munosabati masalasini tadqiq etish borasida izlanishlar psixologiya fanida yetarlicha o'ringa ega, shunday bo'lsada, bu borada izlanishlarning maxsus yo'nalishlar bo'yicha tadqiq etish albatta, davom etaveradi. Chunki psixolog V.N.Myasishev

munosabatning eng asosiy tushunchasi sifatida muomalani e'tirof etib, psixologiyaning asosiy kategoriyasi va shaxs shakllanishini ta'minlovchi asosiy omil deb qaragan edi.

Rus psixologi N.N.Obozov o'zining izlanishlarida muomalani o'rganishga katta ahamiyat berdi, uning tadqiqotlarida insonlar o'rtasidagi muomalaning o'ziga xos qonuniyatlari yoritib berildi. Uning ilgari surgan g'oyalarida asosan shaxslararo munosabatda sheriklarni bir - birini yoqtirishi va bir-biridan qochishi, hamkorlik, hamjihatlik, hamdardlik ko'rsatish jihatlari yoritildi[2].

Shuni aytish mumkinki, N.N.Obozov shaxslar o'rtasidagi o'zaro munosabatni rasmiy va norasmiy tarzda ko'rinish olishini qayd etadi. Uning fikricha, "rasmiy tarzidagi munosabatlar jamiyat miqyosida rasmiylashtirilib, nazorat qilish mumkin. Norasmiy munosabatlar esa jamiyat miqyosida ham bo'lishi bilan bir qatorda ular rasmiylashtirilmaydi yoki hujjatlarda qayd etilmaydi" [3].

Psixologlarning muomala, munosabat borasidagi tadqiqotlarida bir qator o'ziga xosliklarni kuzatish imkoniyatini ko'rishimiz mumkin (Kolominskiy Ya.L., Bodolyov A.A., Lomov B.F.). Ularning tadqiqotlarida odamlar orasidagi munosabatni uch jihatdan yoritib beriladi. Masalan, Ya.L.Kolominskiy [4] shaxslararo munosabat uch komponentga: xulqiy, affektiv, kognitivga; A.A.Badalyov[5] ham uchta praktik, affektiv va gnostikga; B.F.Lomov ularning an'anasini davom ettirib uchlikka asoslanadi hamda regulativ, affektiv va informativga ajratadi. Odamlar orasidagi munosabatni bunday komponentga ajratishlarining o'ziga xos tomoni ularni ushbu masalaga o'zlaricha yondoshganliklarida ko'rinadi.

Ya.L.Kolominskiy odamlarning bir-biriga bo'lgan munosabatlarini tavsiflab berar ekan, "shaxslararo munosabat muloqot jarayonida paydo bo'ladi va unda rivojlanadi. Muloqot axborot va predmetli munosabat bo'lib, bu jarayonda shaxslararo munosabat shakllanadi va namoyon bo'ladi," - deydi[6].

V.N.Myasishevning ta'rifi esa oldingi ta'rifga nisbatan to'laqonliroq bo'lib, quyidagi mazmunda aks etadi, ya'ni "muloqot nafaqat axborotli va predmetli, balki u muomalada emotsional aloqa o'rnatiladi va undan ehtiyoj qondiriladi, bu esa emotsional holatlarda almashinuv bo'lishini kuzatishga olib keladi, - deydi." [7]. Bu fikrda ham o'ziga yarasha jon bo'lib odamlar o'rtasida bo'ladigan har qanday muomala o'ziga yarasha emotsional jarayonlarni yaratib beradi. Muloqot orqali insonlar ma'lum bir masalani hal qiladilar va shunga yarasha muomalaning xarakteri ham ko'zga tashlanadi.

Rus psixologi G.M.Andreeva fikriga ko'ra "Insonning dunyo bilan ushbu munosabatlarining mazmuni va darajasi juda farq qiladi: har bir shaxs munosabatlarga kiradi, lekin butun guruhlar ham bir-biri bilan munosabatlarga kirishadi va shuning uchun inson ko'p va xilma-xil munosabatlarning subyekti hisoblanadi"[8]. G.M.Andreevaning ushbu fikrlari orqali shaxslararo munosabatda muloqot madaniyati o'z-o'zidan aniq namoyon bo'lishi o'ziga xos xususiyatlari va mexanizmlariga ega ekanligini ta'kidlaydi.

Yana shuningdek, munosabat muammosini tadqiq etishda turli mualliflar har xil aspektlardan muammoni o'rganishga qo'l urganliklarini ta'kidlash mumkin (V.F.Rubaxin., A.V.Filippov., A.A. Ershov., R.A. Maksimov., A.A. Rusalinov.).

Tadqiqot metodologiyasi. Shuningdek, muomala muammosini tadqiq etishda munosabatning umumiy psixologik va ijtimoiy psixologik xususiyatlariga tayanishimiz mumkinligi tufayli ham uning ayrim xarakterli tomoni, xususan, o'zaro hamkorlik munosabati, bir-birini qo'llab-quvvatlash, o'zaro hurmat, simpatiya, o'zaro itilish, antipatiya, empatiya, do'stlik hamda yaqinlik alomatlarini xususida ham olib borilgan izlanishlarga to'xtalib o'tishimiz mumkin.

Masalan, A.V.Petrovskiy bilan V.V. Shpalinskiy "Do'stlik, o'rtoqlik munosabatlarini ijtimoiy - psixologik jihatdan o'rganishga qo'l urib, o'rtoqlik shaxslararo munosabatlari o'zining eng yuqori darajasiga jamoada o'sib o'tish mumkin, chunki guruhliy faoliyatlar muloqotning shaxslik mohiyati va ijtimoiy qiymatini shartlovchisi hisoblanadi", degan xulosani berganlar.

Bizningcha, muloqot keng maydondagi hodisalarni o'zida birlashtirib, uch komponentli o'zaro ta'sirlashuvni, ya'ni,

odamlarni bir-birini idrok etishi va tushunishini, shaxslararo jozibadorlik (jalb etish va simpatiya), hamda o'zaro ta'sirlashuv va xulq-atvorni (xususiy, rolli) tavsiflaydi.

Tahlil va natijalar. Bolalarni yoshlikdan avvalo oilada, so'ngra ta'lim maskanlarida muloqotga o'rgatib boriladi. Muloqotga o'rgatishning usullaridan biri mashg'ulotlar tarzida shakllantirishdir. Bolani bog'cha sharoitida tarbiyachi turli mashg'ulotlar o'tkazib muloqotga o'rgatadi. Avval elementar o'zini tutish, kattalarga qanday gapirish, salom berish, minnatdorchilik bildirish kabi usullarni tarkib toptiriladi. Maktab yoshi davrida va keyinchalik shaxsga ijtimoiy - psixologik treninglar tashkil qilish orqali muloqotga o'rgatiladi. Shaxsning o'zi bu usullarga ijobiy munosabat bildirishi, faol harakat qilishi zarur. Chunki shaxs muloqotda, munosabatda bo'lmasdan faoliyat subyekti sifatida ham, individual inson sifatida ham to'laqonli rivojlana olmaydi. Tajribali psixolog A.A.Bodalev fikricha, hatto o'yin faoliyatida bola muloqotda bo'ladi. Ta'lim jarayonining asosida muloqotga o'rgatish masalasi birinchi o'rinda turadi. Qolaversa mehnat ta'limi jarayonida kishilar doimo muloqotga ehtiyoj sezadilar. Muloqotning tarbiyaviy ahamiyati shundaki, u insonni dunyoqarashini kengaytiradi va psixikasini rivojlantiradi. Ya'ni barcha ruhiy jarayonlar muloqot orqali shakllanadi.

Shuningdek, xorij tadqiqotchilaridan P.Sleyter sheriklar muloqotga kirishar ekan, ular bir-birini idrok etishi va tushunishini tadqiq etar ekan, "ish va intim emotsional munosabatlar bir-biridan ahamiyatli tarzda farq qiladi" deb fikr bildiradi. P.Sleyter tadqiqotlarida shaxslararo munosabatdagi nomutanosobliklarni o'rganishga harakat qildi va bir nechta aniqliklarni keltirishga erishdi.

Birinchiidan, munosabat to'liq shaxssiz bo'lmasligi haqida so'z borishi mumkin emas, har qanday o'zaro ta'sirlashuvda shaxslik komponenti ishtirok etadi. Ammo bu komponent ko'p yoki oz tarzda gavdalanishi mumkin.

Ikkinchiidan, shaxslararo munosabatning yaqinlik darajasini aniqlash lozim, bir ishda qarindoshchilik munosabatlari, boshqa birida-do'stlik munosabatlari va uchinchisida er-xotinlik munosabatlari kuzatiladi. Bu shaxslararo munosabatni qo'pol differentsiatsiya qilishdir. Chunki ularning ichida miqdoriy emas, sifat farqlar ham bo'lishi mumkin.

Uchinchiidan, birgalikda masalani hal etishning muhimligini bilish zarur ekanligi ko'rsatiladi.

Shaxslararo munosabat tizimida oilaviy munosabatlar tizimi juda murakkab va ancha teran mazmunga ega bo'lib, o'z ichiga er-xotin o'rtasidagi, ota-ona va farzandlar, aka-uka va opa-singillar o'rtasidagi va shu kabi qator munosabatlar tizimini oladi. Oiladagi shaxslararo munosabatlar shaxs shakllanishining muhim omili hisoblanadi. Oilaning eng muhim vazifalaridan biri shaxs rivojlanishi uchun munosib sharoitni yaratishdir.

Olimlar ontogenetik taraqqiyot davrida yaxshi ona bo'lishga sabab bo'luvchi qator omillar qatorida "qiz bolaning o'z onasi bilan yoshligidan boshidan kechirgan muloqot tajribasini, oilasida onaga va onalikka munosabat xususiyatlarini, o'z oilasida kichkina bolalar bilan muloqot tajribasi borligini inobatga oladilar deb ta'kidlaydi G.G.Filippova". Bu jarayonda qizchaning ona tomonidan qanday tarbiyalanganligidan tashqari, muayyan madaniy manbalar bilan tanishligi ham katta ahamiyat kasb etadi. Masalan, onasidan qanday ertaklar eshitgani yoki qanday o'yinchoqlar o'ynagani bevosita uning kelajakda qanday ona bo'lishiga ta'sir etadi.

Oilaviy tarbiyaning muhim sharti bu ota-ona va bolalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlardagi o'ziga xos yondashishlar hisoblanadi. Bunday oilaviy o'zaro munosabatlarni yettita yondashishini V.I.Andreev ko'rsatib beradi. Bularga quyidagilar kiradi:

Birgalikdagi ijod - o'zaro munosabatlarning ideal varianti, bunda ahamiyatga ega bo'lgan oilaviy masalalarini o'zaro muhokama qilib, birgalikda ijodiy hal qilish nazarda tutiladi.

Hamkorlik - bunday o'zaro munosabatga o'zaro yordam va o'zaro bir-birini qo'llash kiradi.

Teng huquqlilik - ya'ni oilaning hamma a'zolarini manfaatlariga mos bo'lgan tenglik.

Bog'liq bo'lmagan o'zaro munosabat – bunda oilaning har bir a'zosi boshqasiga bog'liq bo'lmagan holda, ularni hurmat qilgan holda sodir etadigan xatti – harakat.

Raqobat – bunda oilaning boshqa a'zolariga nisbatan imkoniyatlarni ko'proq bo'lishiga intilish.

Konfliktli - oilaviy munosabatlardagi har qanday qabul qilingan qaror ziddiyatlarga olib keladi.

Avtoritar – bu ota-ona va bolalar o'rtasidagi munosabatlarda ota-onani bola irodasini o'ziga bo'sundirishga qaratilgan o'zaro munosabat.

Xulosa va takliflar. Bu yuqorida ko'rsatilgan tasnif boshqa olimlar tomonidan ham ta'riflab berilgan. Haqiqatdan ham ota-ona va bolalar o'rtasida sodir bo'ladigan munosabat o'ziga xos holda har bir oilada qaytarilmas jarayon sifatida yuz beradi.

Ma'lumki, yosh avlod tarbiyasi juda sarmashaqqat ish bo'lib, ayniqsa, o'smirlik davri tarbiyasi o'ziga xos xususiyatga ega. “Bola bilan muloqat qilish san'atidan-da murakkab san'at yo'qdir”, deb yozgan mashhur polshalik pediatri va pedagog

Yanush Korchak. Bolalar bilan ota-onaning, umuman, kattalarning muloqati va munosabati, ayniqsa, bolalar o'smir yoshiga yetganda o'ta murakkablashadi, muloqotning nozik qirralari ko'payadi. Pedagoglar va psixologlar, sotsiologlar va fiziologlar, psixiaterlar va huquqshunoslar barcha bir ovozdan o'smirlik davri inson hayotidagi murakkab va inqirozli davr ekanini tan oladilar. Mazkur davrni shaxs shakllanishining asosiy bosqichlaridan biri deb hisoblaydilar.

Yana shaxslararo munosabatda sheriklarning bir-biriga yaqinlashishiga intilishi yoki bir-birini itarishi borasidagi Xayder va Nyukomning izlanishlari diqqatga loyiq. Ularning izlanishlari munosabatdagi sheriklarning bir-biriga munosabatlarida ijobiy (simpatiya) va salbiy (antipatiya) kuzatiladi. T.M.Nyukom Xayderning nazariyasiga aniqlik kiritib, idrok etish mo'ljali yoki munosabat konsepsiyasi olib kirdi. Nyukom o'zining modelida beshta o'lchamdan foydalandi: simpatiya, idrok etiladigan simpatiya, ushbu shaxsni attityudi (obyektga munosabati), boshqalarni idrok etish, o'zga kishining attityudini idrok etish.

ADABIYOTLAR

1. Бондаренко А. Психологическая помощь: теория и практика, - М.: Независимая фирма «Класс». 2001. - 336 с.
2. Обозов Н.Н. Межличностные отношения. Л. 1979. С-36.
3. Обозов Н.Н. Межличностные отношения. Л. 1979. С-37.
4. Коломинский Я.Л. Психология взаимоотношений в малых группах. Минск 1976, С-17.
5. G'oziev E. G'. Sotsial psixologiya. Darslik. T.2012 y.
6. Коломинский Я.Л. Психология взаимоотношений в малых группах. Минск 1976, С-17.
7. Мясишев В.Н. .Социальная психология личности.М. 1979.стр- 13.
8. Андреева Г.М. Социальная психология. 5-э изд., испр. и доп. М.: Аспект Пресс, 2016. С-42.